

O'ZBEK TILIDA YOSHLAR NUTQINING LEKSIK XUSUSIYATLARI

Yulanova Nargiza Davlatovna

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari
universiteti, O'zbek va rus tillari kafedrası katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Maqolada zamonaviy o'zbek tilida yoshlar nutqining leksik xususiyatlari tahlil qilinadi. Yoshlar leksikasining shakllanish manbalari, o'zlashma qatlam, so'z yasalişi va semantik o'zgarish jarayonlari, ekspressiv-emotsional birliklar hamda ularning ijtimoiy vazifalari yoritiladi. Shuningdek, yoshlar nutqining adabiy til me'yoriga ta'siri va bu borada yuzaga kelayotgan muammolar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: yoshlar nutqi, jargon, argo, leksika, ekspressivlik, o'zlashma, semantik o'zgarish, til me'yori, sotsiolingvistika.

Kirish

Til jamiyat bilan birga rivojlanadi va uning har bir ijtimoiy guruhi nutqida o'ziga xos belgilar namoyon bo'ladi. Ayniqsa, yoshlar nutqi tilning eng harakatchan va o'zgaruvchan qatlamlaridan biri hisoblanadi. Yoshlar o'z fikrini erkin, ixcham va ta'sirchan ifodalashga intiladi, shu bois ularning muloqotida yangi so'zlar, noan'anaviy birikmalar va ekspressiv vositalar tez paydo bo'ladi. Sotsiolingvistik tadqiqotlarda til o'zgarishining boshlovchilari ko'pincha aynan yosh avlod ekanligi qayd etilgan [1]. Bu fikr Penelopa Ekkert tomonidan o'smirlar nutqi misolida ham asoslangan bo'lib, olim yoshlar tilini guruhga mansublikni ifodalovchi ijtimoiy amaliyot sifatida talqin qiladi [2].

So'nggi yillarda o'zbek jamiyatida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng yoyilishi, xalqaro aloqalarning kengayishi va ommaviy madaniyat ta'siri yoshlar nutqining leksik tarkibiga sezilarli o'zgarishlar kiritdi. Shu sababli mazkur leksikani tizimli o'rganish, uning manbalari, shakllanish usullari va vazifalarini aniqlash dolzarb vazifaga aylandi. O'zbek tilshunosligida ham so'nggi

yillarda yoshlar nutqi, sleng va jargon masalalari, shu jumladan ingliz va o'zbek tillari qiyosida, o'rganila boshlandi [3, 4]. Maqolaning maqsadi — o'zbek yoshlari nutqidagi leksik birliklarni tasniflash, ularning o'ziga xos jihatlarini ko'rsatish va me'yoriy baho berishdan iborat.

Asosiy qism

1. Yoshlar nutqi tushunchasi va uning mavqei. Tilshunoslikda yoshlar nutqi adabiy tildan farqli ravishda so'zlashuv uslubi, jargon va argo bilan bog'liq holda o'rganiladi. Jargon muayyan ijtimoiy guruh a'zolari uchun xos so'z va iboralar majmuasi bo'lib, guruhni boshqalardan ajratib turuvchi belgi vazifasini bajaradi. Argo esa nisbatan yopiq, ko'pincha sir saqlash maqsadiga xizmat qiluvchi leksikani anglatadi [5]. Sleng esa adabiy me'yorga to'liq mos kelmaydigan, keng omma orasida, ayniqsa yoshlar nutqida qo'llanadigan birliklarni qamrab oladi [6, 7]. Yoshlar nutqida esa bu chegaralar xiralashgan: u o'zining ochiqligi va tez ommalashishi bilan ajralib turadi. Shuni ta'kidlash kerakki, yoshlar nutqi alohida til emas, balki umumxalq tilining ijtimoiy-yosh jihatdan farqlanuvchi ko'rinishidir. Uning lug'aviy tarkibi adabiy til leksikasi bilan o'zaro aloqada rivojlanadi, ba'zi birliklar esa vaqt o'tishi bilan umumiste'molga o'tadi.

2. Yoshlar leksikasining shakllanish manbalari. Kuzatishlarimizga ko'ra, yoshlar nutqidagi yangi birliklar quyidagi manbalar hisobiga yuzaga keladi.

Birinchidan, o'zlashma qatlam. Eng katta qatlamni ingliz va rus tillaridan kirgan so'zlar tashkil etadi. Ingliz tilidan: *bro*, *cringe*, *hype*, *flex*, *vayb (vibe)*, *random*, *chill*, *lol*, *ok*; rus tilidan: *kruto*, *prikol*, *tormoz*. Ular nutqda ko'pincha o'zbekcha qo'shimchalar bilan qo'llanadi: *flekslamoq*, *tormozlamoq*, *prikolga aylanmoq*. Bu hol o'zlashmalarning o'zbek tili morfologik tizimiga tez moslashishini ko'rsatadi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali ingliz tilidan o'zlashgan neologizmlarning o'zbek leksikasiga kirib kelishi korpus tahlillarida ham tasdiqlanmoqda [8]. Rus tili ta'siri avvalgi davrlardan saqlanib kelgan bo'lsa, ingliz tili ta'siri asosan internet va ommaviy madaniyat orqali kuchaymoqda.

Ikkinchidan, o'zbekcha so'zlarning ma'no jihatidan o'zgarishi. Yoshlar nutqida mavjud so'zlar yangi, ko'pincha metaforik yoki ekspressiv ma'no kasb etadi. Masalan, *zo'r, bomba, olov* kabi so'zlar yuqori baho ifodalaydi, *tashlamoq* fe'li «yubormoq, joylashtirmoq» (*rasm tashla, lokatsiya tashla*) ma'nolarida ishlatiladi. Shuningdek, *jo'ra, aka, uka, birodar* kabi qarindoshlik va do'stlik atamaları norasmiy murojaat vositasiga aylangan. Bu birliklarda semantik kengayish va ma'noning torayishi, metafora hamda metonimiya hodisalari kuzatiladi.

Uchinchidan, so'z yasalishi va shakl o'zgarishi. Yoshlar nutqida so'z yasash faolligi yuqori. Chet yoki o'zbekcha negizga affikslar qo'shib, yangi birliklar hosil qilinadi: *-chi (kontentchi), -lik (bloggerlik), -lamoq (flekslamoq), -lashmoq (chatlashmoq)*. Qisqartirish va kesish usuli ham keng tarqalgan: *universitet — univer, tushunarli — tushun, assalomu alaykum — salom, aka — ak*. Bunday birliklar nutqning tezligi va ixchamligiga bo'lgan ehtiyojdan kelib chiqadi.

To'rtinchidan, so'z o'yini va ijodiy til vositalari. Yoshlar til bilan o'ynashga moyil bo'ladi: so'zlarning ovoz o'xshashligi asosida hazil, qofiyali iboralar, ikki til elementlarini aralashtirish (*o'zbekcha so'zga inglizcha qo'shimcha qo'shish*) kabi usullar qo'llanadi. Bu hol nutqqa yengillik va hazil ruhini beradi hamda muloqot qatnashchilari o'rtasida yaqinlik hissini kuchaytiradi.

3. Ekspressiv-emotsional leksika. Yoshlar nutqining muhim belgisi — uning yuksak emotsionalligi. Hissiyotni kuchaytirish uchun intensivlik bildiruvchi so'zlar (*juda, o'ta, mutlaqo, ayovsiz*), baho ifodalovchi birliklar (*zo'r, ajoyib, dahshat, vah*) va undov so'zlar faol ishlatiladi. Ba'zan salbiy ma'noli so'z ijobiy baho berish uchun qo'llanadi (*dahshat chiroyli, o'lasan*). Bu hodisa ekspressivlikning semantik inversiya orqali kuchayishidir. Ushbu birliklar nutqni jonli va ta'sirchan qilsa-da, ularning ortiqcha qo'llanishi ifodaning bir xilligiga olib keladi.

4. Yoshlar leksikasining ijtimoiy vazifalari. Yoshlar leksikasi bir necha muhim vazifani bajaradi. Birinchisi — identifikatsiya vazifasi: guruhga mansublikni ko'rsatish, o'zini «o'zimizning» deb tanitish. Ikkinchisi — ekspressiv vazifa: his-tuyg'u va munosabatni yorqin ifodalash. Uchinchisi — kommunikativ-tejamkorlik

vazifasi: kam soʻz bilan koʻp maʼno berish. Toʻrtinchisi — oʻyin va hazil vazifasi. Beshinchisi — katta avlod nutqidan ajralib turish, oʻz mustaqilligini ifodalash. Bu vazifalar yoshlar nutqining mavjudligi va barqarorligini taʼminlaydi.

5. Turgʻun va vaqtinchalik birliklar. Yoshlar leksikasining katta qismi qisqa umrli boʻladi. Har bir avlod oʻziga xos soʻzlar yaratadi, avvalgi avlod soʻzlari esa eskirgan hisoblanadi. Shu bois leksik birliklarni ikki guruhga ajratish maqsadga muvofiq: turgʻun birliklar (*kontent, post, obunachi*) uzoq muddat qoʻllanadi, lugʻatga kirish imkoniyatiga ega boʻladi va izohli lugʻatlarda aks etishi mumkin [9]; vaqtinchalik (okkazional) birliklar esa maʼlum davrda ommalashib, soʻng isteʼmoldan chiqadi. Ularni farqlash uchun qoʻllanish chastotasi, davomiyligi, turli ijtimoiy guruhlarda tarqalganligi kabi mezonlardan foydalanish mumkin.

6. Meʼyor va muammolar. Yoshlar nutqining adabiy til meʼyoriga taʼsiri ikki yoqlama xarakterga ega. Ijobiy tomondan, u tilning lugʻaviy boyligini oshiradi, nutqni jonlantiradi va yangi tushunchalarni ifodalash imkonini beradi. Salbiy tomondan esa quyidagi muammolar yuzaga keladi: oʻzbekcha muqobili mavjud boʻlgan holda chet soʻzlarning ortiqcha qoʻllanishi; soʻzlashuv va qoʻpol soʻzlarning rasmiy muhitga kirib kelishi; soʻz boyligining torayishi, yaʼni bir necha ekspressiv soʻz bilan cheklanib qolish; avlodlar oʻrtasidagi tushunmovchilik. «Davlat tili haqida»gi Qonunning tilni asrash va rivojlantirishga oid qoidalari bu jarayonlarga ongli munosabatda boʻlishni taqozo etadi [10].

7. Kod almashtirish va yozma muloqotdagi koʻrinishlari. Yoshlar nutqining yana bir leksik-uslubiy belgisi — bir gap yoki matn doirasida oʻzbek, rus va ingliz tillari elementlarining aralashib kelishi (kod almashtirish). Masalan, soʻzlovchi gapni oʻzbekcha boshlab, baho yoki hissiy xulosani inglizcha yoki ruscha soʻz bilan tugatishi mumkin. Bunday holat koʻpincha tilni bilmaslikdan emas, balki ekspressivlikni oshirish, zamonaviylikni koʻrsatish va suhbatdosh bilan umumiy til topish istagidan kelib chiqadi. Ijtimoiy tarmoqlarda esa bu hodisa yozma shaklda ham kuzatiladi: izohlar, xabarlar va sarlavhalarda lotin va kirill yozuvlarining, baʼzan raqam va belgilarning aralash qoʻllanishi uchraydi [11]. Shuningdek, emoji va

stikerlar leksik birlik vazifasini qisman o'z zimmasiga oladi hamda matnning hissiy ohangini ifodalaydi.

8. Tadqiqotning metodologik jihatlar. Yoshlar leksikasini o'rganishda bir necha usul qo'llash maqsadga muvofiq. Ulardan biri — ijtimoiy tarmoqlardagi ochiq yozishmalar va izohlardan olingan matnlarni kuzatish va tahlil qilish. Ikkinchisi — so'rovnoma va suhbat orqali yoshlarning so'zlarni qanday tushunishi va qo'llash sabablarini aniqlash. Uchinchisi — so'zlarning qo'llanish chastotasini hisoblash orqali turg'un va vaqtinchalik birliklarni farqlash. Shuningdek, yosh guruhlar (o'smirlar, talabalar, yosh mutaxassislar), jins va hudud bo'yicha farqlarni hisobga olish natijalarning ishonchliligini oshiradi. Chunki yoshlar nutqi bir xil emas: shahar va qishloq, katta va kichik yoshdagi yoshlar, turli kasb egalari nutqida leksik tanlov har xil bo'ladi.

9. Takliflar. Yoshlar nutqini taqiqlash yoki qoralash o'rniga uni o'rganish va yo'naltirish samaraliroqdir. Buning uchun: yoshlar leksikasining elektron korpusi va lug'atini yaratish; ta'lim muassasalarida nutq madaniyati, uslubiy me'yorlar bo'yicha amaliy mashg'ulotlar o'tkazish; yangi tushunchalar uchun o'zbekcha muqobillarni ishlab chiqib, ularni ommalashtirish; ommaviy axborot vositalari va bloggerlarning til madaniyatini yuksaltirish lozim. Yoshlarga uslubiy farqni anglatish, ya'ni do'stlar bilan norasmiy muloqot va rasmiy muhit nutqi o'rtasidagi farqni bilishga o'rgatish muhim.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek yoshlari nutqining leksikasi o'zlashma qatlam, semantik o'zgarish, so'z yasalishi va ijodiy so'z o'yini hisobiga shakllanmoqda. Unga yuksak ekspressivlik, ixchamlik va guruhga mansublikni ifodalash xos. Yoshlar leksikasining ma'lum qismi turg'un neologizm sifatida adabiy tilga singib borsa, katta qismi vaqtinchalik xarakterga ega. Bu jarayon tilning tabiiy rivojlanish qonuniyatlariga mos hodisa bo'lib, uni ilmiy asosda o'rganish, me'yorlashtirish va ta'lim orqali to'g'ri yo'naltirish zarur. Shunda o'zbek tili hozirgi

zamon ehtiyojlariga javob berish bilan birga, o'z milliy o'ziga xosligini saqlab qoladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Labov W. Sociolinguistic Patterns. — Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
2. Eckert P. Linguistic Variation as Social Practice. — Oxford: Blackwell, 2000.
3. Rakhmonova R. Youth speech as a sociolinguistic phenomenon: on the example of English and Uzbek languages // Jamiyat va innovatsiyalar (Society and innovations). — 2026.
4. Jo'rayeva L.T. Yoshlar matbuotida maxsus jargonlarga oid terminlar (ingliz va o'zbek tillari misolida) // Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2025. — № 7.
5. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
6. Satimova D. Ingliz va o'zbek yoshlar slengining qiyosiy tahlili: filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. — Andijon, 2020.
7. Pardaeva B. O'zbek tilidagi slenglar va ularning kelib chiqish sabablari. DOI: 10.71337/inlibrary.uz.science-research.29988.
8. Polvannazirova S.X. Ijtimoiy tarmoqlar va onlayn korpuslar orqali ingliz tilidan o'zbek tiliga o'zlashgan neologizmlarning korpus tahlili // O'zbekistonda xorijiy tillar. — 2025. — 11-jild, № 2 (61). — B. 19–34.
9. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 jildli. — Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2006–2008.
10. O'zbekiston Respublikasining «Davlat tili haqida»gi Qonuni (yangi tahrir). — Toshkent, 1995.
11. Crystal D. Language and the Internet. 2nd ed. — Cambridge: Cambridge University Press, 2006.